

FELIX NICOLAU

Inaptitudine pentru Viață = supra-aptitudine pentru Scris

Oricât s-ar fi scris despre Lovinescu, subiectul rămâne mereu actual datorită dualității noastre: ba occidentali, ba balcanici (o asonanță pe cinstel!). Pe lângă considerentele istorice, personajul este fascinant prin voința de rigoare, contrabalansată de încăpățănarea de a scrie romane întrucâtva anoste. Antonio Patraș încearcă recuperarea omului și scriitorului Lovinescu în două cărți: *E. Lovinescu și modelele românești și europene ale criticii literare interbelice* (Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013) și *Scriitorul și umbra sa. Geneza formei în literatura lui E. Lovinescu*, vol I-II, (Editura Institutul European, 2013). Cum remarcă autorul, criticul era un spirit lucid și exact, de „esență galică”, dar (și aici începe șirul de „dar”-uri) „fără cine știe ce îndrăzneli în vorbă sau gând”, cu idei ce „nu excelează în profunzime ori subtilitate” și cu un scris „ritmat la temperatura moderată foiletonului fără pretenții, de scurtă respirație”. E delicios să citești asemenea aprecieri demitizatoare în lucrări rezultate din cercetări post-doctorale. Mai rar așa ceva! Oricum, revizuirea lui Lovinescu este întreprinsă cu argumente și înregistrarea antecedentelor în domenii. Bunăoară, Florin Mihăilescu considera că marele supporter al sincronismului nu era nici măcar un ideolog remarcabil.

Deconstrucția posturii

Nici în psihologie Lovinescu nu aduce contribuții teoretice, ci, în timp, se limitează la „analiza pasiunilor ori reflecția cu miez etic, de tradiție clasică”. Apropiat de G. Ibrăileanu prin „personalismul psihologic”, el pune mare accent pe voință, ceea ce și ajută, dar și dăunează unui scriitor. Omul se construiește ca personalitate și se luptă cu melancolia lui moldovenească. Cam la fel cum se va întâmpla și în cazul lui Mircea Eliade.

Cu o acuitate chirurgicală, A. Patraș purcede la deconstrucția personalității lovinesciene, bătută de un bovarism cu țintă nobilă. Fapt este că, deși nu-și menajează deloc „eroul”, cercetătorul recurge la erudiția din domeniul psihologiei pentru a-și formula concluziile, ceea ce demonstrează ambitusul incredibil al operei lovinesciene. O asemenea cercetare echivalează cu un doctorat în psihologie. Subtextul e împănăt cu explicarea teoriilor și conceptelor din psihologie, iar limitările lui Lovinescu primesc o conotație complexă.

Aventura sondării intelectului și psihicului criticului modernist este fascinantă. Ca sociolog, el consideră ortodoxismul retrograd și irațional și îi preferă pragmatismul progresist al catolicismului. A. Patraș observă că i s-a inventat lui Lovinescu o imagine fără pată și ca o consecință a opțiunii lui ferme pentru esteticul pur, în concordanță cu preferințele modernismului european. Profilul său

intelectual ar fi cel al criticului de tip „umanist burghez (în linia lui Thibaudet), a impresionistilor francezi și a istoriografilor – esești – anglo-saxoni”, ceea ce ar explica și supraaprecierea psihologiei, dar și relaxarea discursului exegetic, realizat în genul foiletonului.

Dar criticul s-a revizuit pe el însuși, în timp ajungând să adopte atitudini dogmatice. Conform lui Jérôme Meizoz, modelarea personalității se face prin *posturalitate*, adică prin adoptarea unei identități literare – în cazul de față – care este confirmată apoi de mijloacele media. Lovinescu își impune o existență de cazarmă literară – *Nulla dies sine linea* – și trăiește mai curând prin intermediul cărților scrise decât al celor citite.

Bovarism de infanterie

Până la urmă, criticul viețuiește militaros și sportiv, impunându-și o disciplină și un ritual ascetic. Problema este că toate acestea sunt investite oarecum maniacal, doar în direcția scrisului. El însuși invocă *inaptitudinea pentru viață*. Salvarea vine de la capacitatea de a-și revizui opiniile prin comprimare și substituție. Lucrurile nu sunt totuși atât de simple. A. Patraș evidențiază că gusturile maestrului au rămas constante, revizuirile constând în „rescrierea permanentă a operei”, după un model eminescian.

Lovinescu este primul nostru critic autentic, axat pe hermeneutică și ideologie estetizantă. El nu se cheltuiește în politicianism ori în critica de direcție. Faptul că stilul lui nu este strălucit și că ideea nu îi este originală este răscumpărat de spectacolul luptei cu sine însuși. Spun spectacol întrucât în însemnările lui personale există și destulă poză. De exemplu, susține, nu fără afectare, că s-a născut plictisit sau că și-a prea „literaturizat bățile inimii”, fiind mult mai atent la cărți decât la oameni. Ba se și auto-biografiază din postura lui Anonymus Notarius. Rezultatele „multiplelor proiecții bovarice” nu au fost întotdeauna excelente dar, cum precizează A. Patraș, cu ironie implicită, efortul e demn de admirație: „omul și-a strunit năvășele porniri ale eului. S-a învins pe sine, a devenit anonim”.

Cortina întinsă între aparența externă, construită (*persona*), și cea interioară, foarte diferită, era vizibilă și în *Tagesbuch*-ul maioreșcian. Olimpianismul social este contrazis de fragilități mascate. Astfel că Jérôme Meizoz este inspirat când propune conceptul de „postură” în loc de „persona”. Modernismul desființase iluzia eului unitar, iar Théodule Ribot, în *Patologia personalității*, semnală că psihicul uman nu este un dat imuabil, ci o modalitate de adaptare la presiunile mediului.

Dar dacă Anonymus Notarius se privește deseori în „oglindea multiplelor autoproiecții bovarice”, Lovinescu criticul rămâne destul

de lucid pentru a descrie derapajele dincolo de fruntariile estetice ale lui Ilarie Chendi și Sextil Pușcariu. Spre pildă, când cunoscuții oameni de cultură se încântă cu scrierile unor Zaharia Bârsan ori Ion Bârseanu. Înscenare sau nu a propriei *persona*, criticul își cunoaște moliciunile și încearcă să le învingă prin disciplină spartană ori pur și simplu să profite de intervalele energice (cum ar fi scrisul ziua, nu seara). Luciditatea lui se face simțită în scrisorile patetice către Elena Farago, în care menționează „crizele năprasnice” care îl traversează.

Complexe și ambiții moderniste

Modern autentic, ieșit de sub faldurile mușamalizante ale victorianismului, Lovinescu se oferă de bunăvoie ca exemplu de patologie a personalității, așa cum o teoretizase Théodule Ribot. Obsesia autoprotecției, necesară unui psihic mult prea uman, în formulare nietzschiană, este vizibilă și în orgoliul de a nu fi dominat: „N-am privit niciodată în sus, pentru a nu fi supus vreunei umiliri, ci numai în jur, la egali, și mai ales la inferiori”. Suprema calitate este aceea de a transforma slăbiciunile în combustibil pentru efortul de auto-depășire. Dar, spre deosebire de atâția literați, Lovinescu nu cade în capcana identificării complete cu *persona* lui, respectiv cu rolul și cu proiecțiile sale sociale, cum identifica Jung această pacoste. El nu se lasă pradă cultului personalității și nici nu se nutrește doar din laude, sfidând criticile. Continua negociere între conștiință și inconștient îi permite să se modeleze progresiv. Moldovenismul ca fascinație a ratării și a căderii în anonim, așa cum îl conceptualizează Ileana Vrancea, îl îndeamnă pe critic la frecventarea unei terapii compensatorii. El îi disprețuiește pe impresioniștii boemi și se încapățânează să se concentreze pe „arta de a muri cu condeiul în mână”. Zbaterea este între sterilitatea cultivată, cam cum o va literaturiza G. Călinescu în *Bietul Ioanide*, și fertilitatea zdrobitoare a trufașului Iorga. Înghesuit între tendințe contrare – dar adânc consubstanțiale structurii sale – Lovinescu elogiază talentul în cuvinte alunecoase, ca un fel de laudă adusă capacității de a broda la infinit pe marginea unor idei ușor de sintetizat. A face artă literară ar însemna să „tragi de păr” un text. În consecință, scriitorul în formare trebuie să scrie șuvoi, iar revistele se cuvine să-l publice stimulat. Heliade *redivivus!* Cum el însuși activează în sensul acesta, e firesc ca, după ce se vede cu doctoratul luat, pe la 30 de ani, să nu mai citească decât acele cărți despre care urma să scrie. Ceea ce, iarăși firesc, îl întristează pe A. Patraș. Slabă consolare: cunosc și eu câțiva critici literari ce au terminat-o de mult cu cititul neprofitabil...

Voyage autour de sa chambre

Firesc este pentru un critic să exceleze în luciditate. Lovinescu, în continuă autoscopie, dezvoltă teoria dublei personalități, cu aplicație proprie: pe de o parte bovarismul ideologic (incluzând și modernismul), iar pe de altă parte moldovenismul temperamental, cu preferințe conservatoare. El nu trepidează la perspectiva călătoriilor scumpe, căci, ferit de superficialități, i se par mai spectaculoase și mai profitabile croazierele imaginare, culturale și de-a lungul memoriei afective: „Pentru astfel de oameni, depășiți de realitate, adevărata călătorie nu începe decât odată cu încetarea ei, sau chiar mult mai târziu, după scuturarea învelișului de amănunte discrepante, când

sensul estetic și emotiv al călătoriei, scăpat din aderențele prezentului și ale discordanței, rămâne pur și se colorează de toată poezia amintirii”. (*Memorii. Aqua forte*).

Cu toată venerația acordată marelui înaintaș, Antonio Patraș este dezamăgit de cuminența relatărilor de călătorie. Despre voiajul în Grecia se face remarcă: „nimic personal nu iese în evidență, nici un accent mai îndrăzneț, măcar cu jumate de ton, acolo, peste media unei compoziții școlare”. Subiectul ar părea, în consecință, tern, dacă nu ar exista ațâțările din subtext, unde se mai păstrează doar sfera conceptuală, genul proxim, nu specia. Nu însemnările lovinesciene, ci considerațiile despre condiția culturală a călătoriei ale unor Albert Thibaudet, Mircea Zăciu și Mircea Anghelescu. Poate că biografia și scrierile „neștiințifice” ale unui critic literar nu sunt pasionante, însă dacă ele constituie doar fundalul general al unui studiu scris de un cercetător subtil și cu pregătire solidă, interesul e surescitat indirect.

Ceea ce place la cele două cărți despre Lovinescu, scrise de A. Patraș, este că ele nu tolerează, nu mușamalizează și nu scad/sporesc defectele și meritele mentorului modernismului românesc. Inițial, unele situații sunt hazlii, de exemplu, aflat în Grecia, pe malul mării, omul de litere nu se poate sustrage comparațiilor mitologice: din adâncuri iese „Amfitrie, cu voalul miresei”, care „stă feciorelnică și sficioasă lângă soțul ei pe carul tras de tritoni”, iar Doris, mama ei, „îi întâmpină cu facla nupțială”. Imediat, însă, citatul este adâncit de observația că realitatea e pur și simplu în-ființată acum de litera moartă a cărții, și nu recreată imaginar de sevele memoriei afective, ca în *À la recherche du temps perdu*. Erudiția lui Antonio Patraș este mai eficientă decât cea a călătorului clasicizant, pentru care „natura capătă un aspect decorativ, de carton, lăsându-se descifrată exclusiv în cheie alegorizantă”. Lovinescu pur și simplu nu poate evada din bibliotecă ori din muzeu. Singura asociere ce îi traversează mintea în fața unor priveliști impresionante este cea referitoare la niște „peisage măiestre de ale lui Claude Lorrain”. A. Patraș se folosește de nuanțările lui Andrei Pleșu pentru a caracteriza această natură de peisagist, artificială și artistică, opusă celei proaspete și nemediate a călătorului autentic.

Studiul lui Antonio Patraș este masiv și elastic. Ar trebui un spațiu și mai generos decât cel pe care îl am la dispoziție pentru a surprinde toate finețurile acestei reevaluări a omului și a scriitorului Eugen Lovinescu. Impresionantă este, mai cu seamă, dragostea vitriolantă față de maestru a cercetătorului ieșean. Dacă nu ar fi fost așa, aș fi citit același tip de carte didactică, ori exagerată. Așa însă, totul este măsurat și extrem de inteligent cumpănit înainte de a fi așternut pe hârtie. Mare sfat: continuați lectura cărților, căci urmează interpretarea spectaculoasă și neconvențională a operelor literare ale lui Lovinescu. Curat frison!

- Antonio Patraș, *E. Lovinescu și modelele românești și europene ale criticii literare interbelice*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția Aula Magna, București, 2013.
- Antonio Patraș, *Scriitorul și umbra sa. Geneza formei în literatura lui E. Lovinescu*, vol. 1-2, Editura Institutul European, Iași, 2013.